

Б. В. ОСТРОВСЬКА

Богдана Василівна Островська, кандидат юридичних наук, доцент Київського національного лінгвістичного університету

**ПРАВО НА ЖИТТЯ В КОНТЕКСТІ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ
І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД ТА НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ПРОГРЕСУ
В БІОМЕДИЦИНІ**

З розвитком біомедичних наукових досягнень та сучасних технологій світ зіштовхнувся з етичними проблемами, які пов'язані зі впровадженням їх на практиці та відповідність їх онтологічним засадам людського буття. Саме тому загострюються питання міжнародно-правового визначення поняття «людина», що охоплює повний цикл її життя (від зародження і до біологічної смерті). Це стало б відправною точкою у вирішенні міжнародних розбіжностей з багатьох етико-правових питань. Водночас таке визначення можливо правильно сформулювати лише з врахуванням доведених наукових даних (найперше – біологічних).

Право на життя є фундаментальним невід'ємним природним правом кожної людини. Кожна країна має власне законодавство, яке регулює це питання. У зв'язку з відсутністю уніфікованого законодавства до Європейського суду з прав людини (далі – Європейський суд) як органу міжнародного судочинства у сфері прав людини почали надходити справи, при розгляді яких він виявив неоднозначність підходу до вирішення окремих аспектів права на життя. Зокрема, вони стосувалися «спірних» (чисто юридично) питань: моментів виникнення та припинення життя людини, цінності життя людини на кожній стадії її розвитку, гідності людської особистості.

Ці питання не регламентуються* Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (4 листопада 1950 р.)¹ (далі – Конвенція), якою керується Європейський суд при прийнятті своїх рішень, однак від їх однозначного визначення залежить момент початку правової охорони життя людини. У контексті звуженого тлумачення норм Конвенції Європейським судом може бути зроблено висновок про відсутність порушення статті Конвенції, хоча водночас може мати місце порушення цього права (державою).

Вирішення цих питань Європейським судом виключно у контексті Конвенції, яка їх не охоплює, здійснюється лише на основі юридичних фактів, що мають відношення до справи, без урахування надзвичайно важливих біологічних наукових даних. Тому відповідь на них не може бути вичерпною лише з позиції права, але потребує обов'язкового врахування даних природничих наук, як зазначалося вище. У результаті питання реалізації та захисту права на життя стало одним із найактуальніших питань сучасного міжнародного права.

У контексті появи нових біоетичних аспектів реалізації та захисту права на життя людини з огляду на її біосоціальну природу правові норми Конвенції не розкривають детально зміст цього права, а лише визначають його узагальнено, надаючи вузьку правову характеристику. Натомість, прийняття Радою Європи нового міжнародно-правового акта – Конвенції про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину (4 квітня 1997 р.)² (відома також як Конвенція Ов'єдо) конкретизує таке право. Це зумовлює можливість Європейського суду (у якості тлумачення прав людини у контексті Конвенції Ов'єдо) надавати судові консультативні висновки із правових питань, що мають біоетичні аспекти (ст. 29)³.

Наведемо приклади порушення ст. 2 Конвенції в деяких справах Європейського суду, що стосувалися біоетичних аспектів права на життя. У цьому контексті цікавим є аргумент Європейського суду у справі *Evans v. the United Kingdom* (7 березня 2006 р.)⁴ щодо відсутності порушення права на життя: «Суд нагадав, що питання про те, коли виникає право на життя у людської істоти, входить до сфери оцінювання держави». Натомість таке рішення має прийматися виключно шляхом встановлення повного міжнародного консенсусу.

Наголосимо, що право на життя має ґрунтуватися на науково встановлених фактах про визначення початку життя людини, яке й досі знаходиться в компетенції кожної окремої держави. Це допоможе правильно визначити момент початку його правової охорони.

При розгляді права ембріона на життя відповідно до ст. 2** Конвенції Європейський суд звертає увагу на відсутність в Європі «консенсусу з приводу правового статусу зародку людини». А тому Європейський суд «не встановлює, чи є дитина в утробі матері особою в значенні, яке надається цьому поняттю статтею 2 Конвенції, чи ні»⁵. І в результаті такої логіки міркувань Європейський суд доходить висновку про відсутність порушення ст. 2.

Тобто, рішення Європейського суду виносяться на основі тлумачення Конвенції (в контексті змісту ст. 2), а не за фактом наявного порушення. Отже, встановлення судом відсутності порушення ст. 2 Конвенції не означає, що не мав місця факт порушення права на життя.

© Б. В. Островська, 2017

* У зв'язку з відсутністю широкого застосування науково-технічних досягнень у галузі біомедицини на час прийняття цієї Конвенції.

** Стаття 2. Право на життя.

Загалом Європейському суду важко було застосовувати ст. 2 Конвенції щодо визначення права на життя дитини на пренатальній стадії її розвитку, враховуючи те, що не існує так званого «європейського правового консенсусу» щодо законодавчого закріплення права на життя людини ще до моменту її народження. Водночас і ст. 8* не може тлумачитись як така, що надає право на аборт. А тому життя ненародженої дитини розглядалося Європейським судом як фактор, що обмежує право матері на її приватне життя⁶.

Щодо питань допоміжних репродуктивних технологій, зокрема штучного запліднення, Європейський суд зазначив, що воно «торкається делікатних моральних та етичних питань на фоні швидкого розвитку медицини та науки в цілому й оскільки питання, підняті у справі, стосуються тих сфер, у яких не було однакового спільного підходу в межах Європи, Суд вважає, що межі оцінки, надані тут державі, повинні бути настільки широкими, аби охоплювати як її рішення втручатися у цю сферу, так і, у разі такого втручання, встановити детальне регулювання цих питань задля досягнення балансу приватних та публічних інтересів». У такий спосіб Європейський суд уникнув своєї правової оцінки даному біоетичному аспекту права на життя на преімплантаційній стадії розвитку людини.

У справах, що стосуються штучного переривання вагітності, Європейський суд у своїх рішеннях визнав, що «права на аборт» не існує. Водночас, відповідно до ст. 8 Конвенції, визначалось також «право вирішувати питання переривання вагітності» та «право на доступ до законного абортів». Хоча можливість здійснення абортів за бажанням жінки не означає автоматичне перетворення її (можливості) на одне із прав людини, тим більше, яке протиставлялося б фундаментальному праву на життя.

Однак право на життя в контексті ст. 2 Конвенції, безумовно, є важливішим, аніж право на недоторканість приватного життя в контексті ст. 8, а тому при визначенні балансу інтересів якнайперше має захищатися життя людини без будь-яких дискримінаційних обмежень (незалежно від стадії розвитку людини, стану її здоров'я та інших обставин) відповідно до ст. 14**.

Європейський суд також визначив необхідність врахування оцінки балансу інтересів при вирішенні справи щодо ненародженої дитини. А також, що законодавча заборона абортів на національному рівні за наявності певних підстав не порушує Конвенцію.

І якщо на підставі Конвенції Європейський суд не може прямо вважати ембріон людиною та захищати права ембріона на життя (як людини) нарівні з дитиною, то на підставі нової Конвенції Ов'єдо визначається положення про захист ембріона людини *in vitro****. Але навіть від кардинальної різниці (*de jure*) положень цих Конвенцій не може змінюватися сутність людини (*de facto*). Тобто, право живого організму бути визнаним людиною та отримати право на захист свого життя.

У Конвенції Ов'єдо щодо дослідження на ембріонах *in vitro* зазначається: «1. Якщо законодавство дозволяє проводити дослідження на ембріонах *in vitro*, воно забезпечує належний захист ембріона. 2. Вирощування ембріонів людини для дослідних цілей забороняється» (ст. 18)⁷.

Так само забороняє проведення наукових досліджень на ембріонах людини, під загрозою кримінальних санкцій, і національне законодавство Італії. Водночас попри таку заборону до Європейського суду було подано заяву, що стосувалася відмови заявниці від імплантації запліднених *in vitro* генетично споріднених їх ембріонів у зв'язку зі смертю її партнера та подальшої їх передачі для наукових досліджень, спрямованих на боротьбу із невиліковними хворобами (що стала відомою справою у європейській судовій практиці – *Parillo v. Italy* (27 серпня 2015 р.)⁸).

В Ірландії, де захист права на життя дитини в утробі матері захищається через визнання державою правового статусу ембріона *in utero***** та заборону абортів, у медичному середовищі не існує одностайності у питанні правового захисту ембріонів, запліднених *in vitro* до їх імплантації в материнський організм, про що було зроблено застереження до списку рекомендацій ірландської Комісії з допоміжних репродуктивних технологій⁹.

І якщо міжнародна спільнота не визнала на рівні міжнародних універсальних документів право ембріона на життя, то, можливо, слід взяти до уваги практику Міжамериканського суду з прав людини у справі *Murillo and Others v. Costa Rica* (28 листопада 2012 р.)¹⁰, який виніс рішення стосовно заборони на проведення запліднення *in vitro* в Коста-Риці, мотивуючи це тим, що ембріон не може вважатися «особою» у розумінні ч. 1 ст. 4***** Американської конвенції про права людини (22 листопада 1969 р.)¹¹, яка визначає: «Кожна людина має право на повагу до її життя. Це право має бути захищене законом від моменту зачаття. Ніхто не може безпідставно бути позбавлений життя», а також, що про запліднення можна стверджувати лише з моменту імплантації ембріона *in utero*.

Саме тому стає актуальним необхідність визначення та подальшого правового закріплення на міжнародному рівні наукового біологічного факту початку життя людини, що дало змогу б уніфікувати його в різних національних правових системах та закріпити важливий і суперечливий момент встановлення його правової охорони для запобігання правових казусів. Це зумовило б точне визначення поняття «людина» як біологічної та соціальної істоти, а також прийняття уніфікованого міжнародного нормативно-правового акта,

* Стаття 8. Право на повагу до приватного і сімейного життя.

** Стаття 14. Заборона дискримінації.

*** У перекладі з лат. – «у склі».

**** У перекладі з лат. – «в утробі».

***** Стаття 4. Право на життя.

який би закріплював таке положення, що сприяло б значному полегшенню вирішення існуючих та попередженню майбутніх конфліктів інтересів та конкуренції прав.

Щодо евтаназії, то Європейський суд прямо не визнав її порушенням права на життя в контексті ст. 2 Конвенції з огляду на те, що «ніякого права на смерть, реалізоване від третьою особою, чи за підтримки органів державної влади, не може впливати зі змісту статті 2 Конвенції»¹², але встановив, що зазначена стаття не стосується питань прийняття людиною рішення щодо припинення власного життя. Водночас він утримався від висновків щодо легальності її застосування відповідно до національного законодавства деяких європейських країн, визнавши за державами можливість внутрішнього регулювання питання евтаназії.

Важливе значення для міжнародного права має відповідь на біоетичне питання: чи має право людина визначати сама за власним бажанням момент припинення життя – її власного та інших людей (власної дитини, рідних чи сторонніх). Це допоможе правильно визначити наявність права на життя як у ще ненародженої дитини, так і у кожної людини.

Керуючись науковими біологічними фактами про людину, зазначимо, що усі вроджені характеристики людини закладаються ще на пренатальній стадії її розвитку після моменту зародження нового життя, яке ще не існує автономно, однак є повністю самостійним організмом. І хоча людина на пренатальній стадії свого розвитку не може самостійно поза материнським організмом підтримувати свою життєдіяльність та навіть життєздатність, проте автономність чи залежність людського організму від зовнішніх факторів його підтримки не може вважатися легальною підставою для позбавлення його права на життя, навіть за відсутності можливості цієї особи самостійно приймати рішення (наприклад, перебуваючи при несвідомості чи у стані коми).

Водночас, оскільки за допомогою сучасних досягнень реанімаційної медицини стає можливим повернення людини до життя, залежність особи за станом здоров'я від медичних апаратів чи препаратів не надає іншим особам права на припинення життя цієї людини. До того ж не має різниці, чи це передчасно народжена дитина вагою всього декілька сотень грамів, чи доросла людина після аварії чи катастрофи або у стані клінічної смерті. Також перебування людини у вегетативному стані* (особливо перманентному) супроводжується залежністю такої особи від постійної сторонньої (в тому числі професійної медичної) допомоги.

Як замах (посягання) на право на життя слід також розглядати позбавлення можливості доступу особи до життєво важливих процедур (наприклад, проходження процедури гемодіалізу при захворюванні нирок), так само, як і позбавлення важкохворих осіб можливості прийому життєво необхідних ліків.

Тому стан здоров'я людини, стадія її розвитку, вік, а також здатність приймати рішення не може бути дискримінаційною ознакою щодо наявності у неї права на життя.

Загалом у рішеннях Європейського суду зазначалося про наявність «широкої свободи розсуду» держав з біоетичних питань на рівні національного законодавства. Тобто, кожна держава-член Ради Європи має право самостійно визначати правове регулювання зазначених біоетичних питань. Хоча свобода розсуду, виражена через національне законодавство, не може звужувати чи відмінити права людини, а головне – право на життя як первинне та фундаментальне із усіх прав людини. Тому рішення Європейського суду відрізняються невідомозначністю у зв'язку з відсутністю «європейського консенсусу» з вищезазначених питань. А тому справи, що містять складні біоетичні питання, повинні розглядатися в контексті Конвенції, однак із внесенням відповідних змін до неї (наприклад, шляхом прийняття Додаткового протоколу із біоетичних питань) або в контексті «біоетичних» конвенцій та відповідних їм міжнародно-правових актів.

Для вироблення єдиної судової практики із важливих біоетичних питань Європейським судом також необхідно враховувати експертні висновки фахівців, що ґрунтуються на наукових даних про людину (найперше – з точки зору біології), що допомогло б правильно визначити наявність у кожної людини права на життя без будь-яких дискримінаційних обмежень.

Однією із причин відсутності консенсусу між національним (внутрішнім) правом держав є відсутність уніфікованого нормативно-правового акта, який би дав змогу узгодити позиції різних країн на основі останніх наукових досліджень, враховуючи етичні аспекти та, в кінцевому підсумку, регулюючи (визначаючи та захищаючи) їх правом. Тому актуальною є потреба вироблення нового єдиного міжнародного стандарту захисту права людини на життя з урахуванням розвитку біології й медицини в сучасному світі та імплементація його у внутрішнє право держав.

Одноставність у важливих біоетичних питаннях допоможе встановити зв'язок між сучасними природничими та гуманітарними науками, застосовувати знання на благо людині. Наявність єдиної обґрунтованої позиції Європейського суду щодо принципово важливих біоетичних аспектів права на життя дасть змогу уніфікувати судові рішення, які дійсно могли б стати джерелом тлумачення для вирішення аналогічних справ, оскільки практика Європейського суду має широке застосування при здійсненні правосуддя для багатьох країн¹³. Це, безумовно, буде сприяти зміцненню авторитету Європейського суду як органу міжнародного правосуддя.

Водночас у всіх випадках порушення норми про право людини на життя згідно зі ст. 2 Конвенції Європейський суд постійно наголошував на зобов'язаннях держав щодо захисту життя своїх громадян. Зокрема, він зазначав: «Вона захищає право на життя, без якого користування будь-яким іншими правами чи свободами, передбаченими у Конвенції, вбачається даремним»¹⁴, що свідчить про безпрецедентну важливість права на життя як основоположного права людини та життя як найбільшого її блага.

* У результаті ушкодження або дисфункції кори головного мозку.

¹ Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf

² Convention for the Protection of Human Rights and Dignity of the Human Being with regard to the Application of Biology and Medicine: Convention on Human Rights and Biomedicine (Oviedo, 4.IV.1997), No. 164 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/164>

³ Там само.

⁴ Case of Evans v. the United Kingdom : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-80046>

⁵ Case Vo v. France : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-61887>

⁶ The Personal Scope of the Right to Life Under Article 2 (1) of the European Convention on Human Rights After the Judgment in A, B and C v. Ireland // German Law Journal. – 2012. – № 13. – P. 783–792 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://static1.squarespace.com/static/56330ad3e4b0733dcc0c8495/t/56b29d1dc2ea5190d7b2fccd/1454546205842/GLJ_Vol_13_No_06_Kirchner.pdf

⁷ Convention for the Protection of Human Rights and Dignity of the Human Being with regard to the Application of Biology and Medicine ...

⁸ Case of Parillo v. Italy : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-157263>

⁹ Report of the Commission on Assisted Human Reproduction. Lenus, The Irish Health Repository : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lenus.ie/hse/bitstream/10147/46684/1/1740.pdf>

¹⁰ Case of Artavia Murillo et al. (“In Vitro Fertilization”) v. Costa Rica : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_257_ing.pdf

¹¹ American Convention On Human Rights “Pact of San Jose, Costa Rica” (B-32) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.oas.org/dil/treaties_B-32_American_Convention_on_Human_Rights.htm

¹² Case of Pretty v. the United Kingdom : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60448>

¹³ Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.osce.org/uk/ukraine/232716?download=true>

¹⁴ Case of Pretty v. the United Kingdom...

Резюме

Острівська Б. В. Право на життя в контексті Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та науково-технічного прогресу в біомедицині.

У статті досліджується право на життя в контексті Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та науково-технічного прогресу у біомедицині. Пропонується вироблення нового універсального міжнародного стандарту захисту права людини на життя з урахуванням розвитку біології та медицини в сучасному світі та імплементація його у внутрішнє право держав.

Ключові слова: право на життя, людина, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, біомедицина, консенсус, універсальний стандарт.

Резюме

Острівская Б. В. Право на жизнь в контексте Конвенции о защите прав человека и основных свобод и научно-технического прогресса в биомедицине.

В статье исследуется право на жизнь в контексте Конвенции о защите прав человека и основных свобод и научно-технического прогресса в биомедицине. Предлагается выработка нового универсального международного стандарта защиты права человека на жизнь с учетом развития биологии и медицины в современном мире и имплементация его во внутреннее право государств.

Ключевые слова: право на жизнь, человек, Конвенция о защите прав человека и основных свобод, биомедицина, консенсус, универсальный стандарт.

Summary

Ostrowska B. Right to life in context of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and scientific and technological progress in biomedicine.

Right to life in context of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and scientific and technological progress in biomedicine is researched in this work. The elaboration of a new universal international standard of protection the right to life in connection with developments of biology and medicine in the modern world and its implementation in the internal law of states is proposed.

Key words: right to life, human, Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, biomedicine, consensus, universal standard.